

Журавльова Маргарита Олегівна, кандидат психологічних наук, заступник директора з експертної роботи, судовий експерт-психолог Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України
ORCID ID: 0000-0003-1569-5119

Кривенченко Дар'я Сергіївна, судовий експерт-лінгвіст Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України
ORCID ID: 0009-0007-1284-0663

СУДОВА ПСИХОЛОГО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА: ПРОВІДНІ КАТЕГОРІЇ У ВИЗНАЧЕННІ ІНФОРМАЦІЇ, ЩО Є ДИТЯЧОЮ ПОРНОГРАФІЄЮ

FORENSIC PSYCHOLOGICAL AND ART SCIENTIFIC EXPERTISE: LEADING CATEGORIES IN DEFINING INFORMATION THAT IS CHILD PORNOGRAPHY

Анотація. У статті розглядаються проблемні питання щодо визначення провідних категорій інформації, що є дитячою порнографією: відверто сексуальний образ та поведінка як із погляду суто лінгвістичного, так і через призму психології сприйняття з метою можливості застосування критерію відвертості та сексуальності в експертній практиці з установлення інформації, яка належить до дитячої порнографії. Проведено лінгвістичний аналіз понять «відверто сексуальний образ», «відверто сексуальна поведінка», «непристойний образ», «типове сексуальне задоволення» та «відверто сексуальні дії». Зазначено, що «непристойний образ» та «відверто сексуальний» не є синонімічними. «Непристойний образ» має негативну конотацію, тобто це такий, який завжди йде всупереч нормам моралі та прийнятним нормам поведінки у суспільстві. Загалом «відверто сексуальний» – це такий образ, який є відкритим, неприхованим, але при цьому не порушує норми моралі та поведінки у суспільстві й не має негативної конотації.

Зазначено, що нині в ОНДІСЕ розробляється методика з проведення комплексної психолого-мистецтвознавчої експертизи дитячої порнографії. Предметом дослідження експерта-психолога під час проведення таких комплексних експертиз є сприйняття образів людей та їхньої поведінки за ознаками належності до дитячого віку та в контексті різного ступеню їхньої сексуальності, що міститься у відеозаписах, світлинах, малюнках тощо. Сприйняття розглядається як продукт процесу інтеріоризації образів об'єктивного світу.

Зроблено висновок, що наданий детальний аналіз словосполучень, які містяться у ст. 156-1 Кримінального кодексу України та є складниками терміна «дитяча порнографія», значно розширює можливості доказування випадків неприпустимого використання дітей і знижує поріг толерантності суспільства, слідства та суду до появи дітей у неприпустимих образах і контекстах.

Ключові слова: судова експертиза, відвертий сексуальний образ, відверта сексуальна поведінка, непристойний образ, типове сексуальне задоволення, відверто сексуальні дії, дитяча порнографія.

Abstract. This article discusses the problematic issues regarding the definition of key categories of information that qualify as child pornography: overtly sexual imagery and behavior, both from a purely linguistic perspective and through the lens of perception psychology. The aim is to enable the application of criteria for explicitness and sexuality in expert practice when identifying information that falls under the category of child pornography. A linguistic analysis of the concepts «overtly sexual imagery» and «overtly sexual behavior», «indecent imagery», «typical sexual satisfaction» and «overtly sexual actions» has been conducted. It is noted that «indecent imagery» and «overtly sexual» are not synonymous. «Indecent imagery» carries a negative connotation, representing content that consistently contradicts moral norms and accepted standards of behavior in society. Conversely, «overtly sexual» describes content that is open and undisguised, yet does not violate societal moral and behavioral norms and does not have a negative connotation. It is noted that a methodology for conducting a comprehensive psychological and art expert examination of child pornography is currently being developed at the Odessa Scientific Research Institute of Forensic Expertise (ONDISE). The subject of study for the expert psychologist during such comprehensive examinations is the perception of images of individuals and their behavior, assessing whether they exhibit signs of belonging to a child's age group and the degree of their sexuality, as found in video recordings, photographs, drawings, and so on. Perception is regarded as the product of the process of internalizing images from the objective world.

A conclusion has been drawn that the detailed analysis of word combinations found in the in Art. 156-1 of the Criminal Code of Ukraine and their incorporation into the term «child pornography» significantly enhances the possibilities for proving cases of the unacceptable use of children and reduces the threshold of tolerance in society, investigations, and the court to the appearance of children in inappropriate images and contexts.

Key words: forensic expertise, overtly sexual imagery, overtly sexual behavior, indecent imagery, typical sexual satisfaction, overtly sexual actions, child pornography.

Забезпечення найліпших інтересів дитини та збереження її прав є провідною цінністю європейського суспільства та надважливим складником шляху України до європейської інтеграції. Соціальна захищеність дитини, поважне ставлення до її особистості та максимально сприятливі умови для її всебічного розвитку – це показник сучасного цивілізованого суспільства. Об'єктивація жінок та сексуалізація образів дітей у культурі, мистецтві, ЗМІ та суспільстві загалом є, навпаки, проявами незрілої спільноти.

Один із найрозповсюдженіших злочинів проти дітей в Україні – це створення дитячої порнографії. Боротьба з такими злочинами ускладнюється тим, що існують так звані «неочевидні» випадки, коли відповідно до закону зображення вкладається у визначення терміна «дитяча порнографія», але не має класичних ознак порнографії, тобто «дорослої порнографії». Маються на увазі випадки, коли дитячі образи надані у спірному контексті або мають інші ознаки, що асоціюються зі сферою статевого задоволення.

Відповідно до ст. 156⁻¹ Кримінального кодексу України, дитяча порнографія – це зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі та/або задіяної у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях. Але закон не містить норми,

яка б давала змогу чітко визначитися не лише з поняттям відверто сексуального образу, а й загалом сексуального [1].

Дитяча порнографія у Великобританії визначається терміном «непристойні образи дітей» [2]. Британські дослідники емпіричним шляхом виявили чинники, що полегшують або ускладнюють сприйняття непристойності образу дитини. Наприклад, до перших вони віднесли такі: очевидні сексуальні відносини між дорослим та дитиною; негативний вираз обличчя дитини; явні сексуальні акценти на зображенні; наявність додаткової інформації, що вказує на непристойність (наприклад, ім'я файлу/досьє/справи), тощо. До чинників, що ускладнюють процес виявлення непристойності: відсутність підозрюваного/кривдника на зображенні; позитивний вираз обличчя дитини (наприклад, посмішка); двозначність контексту (наприклад, очевидна професійна установка) тощо.

У законодавстві Австралії, Нідерландів, України, а також у Конвенції Ради Європи (далі – Конвенція) щодо кіберзлочинів критерієм дитячої порнографії є не вік, зображеної особи, а те, як вона сприймається [3–5]. Тобто головним чинником у визначенні дитячої порнографії є те, як саме може сприйматися ця особа глядачами. Водночас указана Конвенція не розглядає як дитячу порнографію відверто сексуальний образ, а лише те, коли особа, що виглядає як неповнолітня, задіяна у явно сексуальній поведінці.

Так, положення ст. 9 Конвенції визначають дитячу порнографію як таку, що включає у себе порнографічний матеріал, котрий візуально зображує: 1) неповнолітню особу, задіяну у явно сексуальній поведінці; 2) особу, яка виглядає як неповнолітня особа, задіяну у явно сексуальній поведінці; 3) реалістичні зображення неповнолітньої особи, задіяної у явно сексуальній поведінці [5].

Неповнолітні особи включаються у Конвенції як усі особи до 18 років. Водночас указується, що Сторона-підписант може передбачити нижчий віковий поріг, який має бути не меншим за 16 років [5].

Убачається, що, відповідно до Конвенції, за дитячу порнографію обов'язково повинне вважатися зображення особи, що сприймається як така, котра не досягла 16 років, та задіяна у явно сексуальній поведінці. Цікаво, що Конвенція упускає категорію відвертого образу під час розгляду змісту поняття дитячої порнографії, тому що питання неприпустимості недитячого (занадто дорослого) образу дитини неодноразово ставало предметом розгляду не лише світової громадськості, а й судів.

Згадаємо, наприклад, гучні процеси навколо дитячих конкурсів краси (див. іл. 1, 2). Вони виникли у США, за більш ніж 50 років їх провели близько 250 тис: «Міс Америка», «Міс штат», «Міс місто» [6]. Із погляду законодавства України до багатьох образів дітей, що представлялися на таких конкурсах, могли б виникнути питання: нафарбовані обличчя, складні зачіски, шкіряні спідниці, ботфорти тощо, котрі цілком можливо назвати відверто сексуальними, принаймні коли ми



Іл. 1, 2. Учасниці дитячого конкурсу краси

Джерело: <https://trinixy.ru/49197-detskij-konkurs-krasoty-chast-3-30-foto.html>

бачимо поєднання таких складників зовнішнього вигляду на дорослих жінках. Але чи перестають бути такі атрибути зовнішності сексуальними стимулами, коли їх носіями стають діти, що нібито грають дорослих жінок на конкурсній сцені?

Уважаємо за необхідне сформулювати відповідні поняття «відверто сексуальний образ» та «відверто сексуальна поведінка» як із погляду суто лінгвістичного, так і через призму психології сприйняття з метою можливості застосування критерію відвертості та сексуальності в експертній практиці з установами інформації, яка належить до дитячої порнографії.

Проведемо лінгвістичний аналіз указаних понять.

Відверто – присл. до відвертий.

Відвертий – 1. Який щиро виявляє почуття, думки; чистосердечний, правдивий, прямолінійний. || Який виражає прямоту й щирість. 2. Неприхований, незамаскований, помітний для стороннього ока.

Сексуальний – 1. Пов'язаний зі статевими зносинами; статевий. Сексуальний потяг. 2. Що викликає сильний чуттєвий потяг [7].

Великий тлумачний словник (ВТС) сучасної української мови дає такі визначення [7]:

Образ – 1. Зовнішній вигляд кого-, чого-небудь. || Вигляд кого-, чого-небудь, відтворений у свідомості, пам'яті або створений уявою. || Подоба, копія кого-, чого-небудь. 2. Специфічна для літератури і мистецтва конкретно-чуттєва форма відображення дійсності. || Тип, узагальнений характер, створений письменником, митцем. Входити в образ. 3. спец. Зображення якого-небудь явища через інше, конкретніше або яскравіше, за допомогою мовного звороту,

переносного вживання слова і т. ін.; троп. 4.перев. мн. Те, що вимальовується, постає в чий-небудь уяві. 5. Зображення зовнішнього вигляду кого-, чого-небудь (про портрет, фотографію, скульптуру і т. ін.). 6. філос. Відображення у свідомості явищ об'єктивної дійсності. 7. заст., жарт. Обличчя. 1. Те саме, що ікона. 2. заст. Картина.

Тобто з лінгвістичного погляду відверто сексуальний образ – це неприховане, незамасковане, помітне для стороннього ока зображення зовнішнього вигляду кого-, чого-небудь або те, що вимальовується, постає у чий-небудь уяві як таке, що викликає сильний чуттєвий потяг.

Із погляду лінгвістичного аналізу непристойний – який виходить за межі загальноприйнятих моральних норм // у знач. ім. непристойне, ного, сер. Усе, що виходить за межі правил пристойності. А також непристойний – *(який не відповідає прийнятим моральним нормам у поведінці та мові)* неналежний, неподобний *(без скромності в інтимних справах)*, безсоромний, безстидний, сороміцький, *(про мову)* нецензурний, *(про картини)* порнографічний, *(про людину, що поводить з викликом)* грубий, брутальний, цинічний [9].

Указані терміни не є синонімічними. «Непристойний образ» має негативну конотацію, тобто це такий, який завжди йде всупереч нормам моралі та прийнятим нормам поведінки у суспільстві. Заразом «відверто сексуальний» – це такий образ, який є відкритим, неприхованим, але при цьому не порушує норми моралі та поведінки у суспільстві й не має негативної конотації.

Якщо все ж-таки розглядати вказані поняття в контексті дитячої порнографії, тобто аналізувати спорідненість словосполучень «відверто сексуальний образ дитини» та «непристойний образ дитини», виявляється таке:

Непристойний образ дитини постає більш широким поняттям, тому що непристойний – це не завжди відверто сексуальний або пов'язаний із сексуальністю. Непристойний – це те, що порушує будь-які моральні норми, котрі є в суспільстві. Наприклад, якщо у суспільстві прийнято надягати хлопчикам штанці, а дівчатам спідниці, то хлопчик, що буде одягнутим у спідницю, буде відповідати поняттю «непристойний образ дитини» і порушувати норми, встановлені у цьому суспільстві. Водночас цей образ жодним чином не буде відверто сексуальним.

Тобто існує певна схожість позиції у визначенні дитячої порнографії в Україні та Великобританії, але лінгвістичний аналіз не дає змоги визначити тотожність цих понять.

З урахуванням лінгвістичного аналізу сформулюємо більш детальне психологічне визначення відверто сексуального образу, що буде містити критерії оцінювання такого образу як відверто сексуального, через категорію його сприйняття середньостатистичною людиною.

Уважаємо, що відверто сексуальний образ – це:

1) Зображення особи у сексуальному (пов'язаному зі статевими зносинами) контексті (обстановці, ситуації, оточенні), де ця особа сприймається середньостатистичною людиною як об'єкт сексуального потягу (як особа, що залучена до сексуальних дій, до ситуації, пов'язаної з типовим сексуальним задоволенням).

Із лінгвістичного погляду типове – нормальне, зразкове, найбільш імовірне для даної конкретної системи об'єктивного світу. Задоволення – 2. Почуття і стан вдоволення чим-небудь; задоволеність [8].

Тобто типове сексуальне задоволення – це нормальне, зразкове, найбільш імовірне для даної конкретної системи об'єктивного світу почуття і стан вдоволення чим-небудь, пов'язаний зі статевими зносинами.

2) Зображення особи з чітко (явно, яскраво) вираженими ознаками, що сприймаються середньостатистичною людиною як пов'язані зі статевими зносинами, а саме:

– виражені фізіологічні ознаки жіночності у жінок та мужності у чоловіків (наприклад: підкреслена велика жіноча груди за межами контексту материнства, спорту, медицини тощо; великий розмір (нібито ерегований) прихованого штанцями чоловічого статевого органу; статеві органи одягненого чоловіка, що підкреслені демонстративною позою, на кшталт пози, де руки розташовані на стегнах, пальці наближені до статевих органів тощо) (див. іл. 3, 4);

– одяг, що зазвичай у суспільстві вважається таким, що пов'язаний зі статевими зносинами, або такий, що здатний викликати у середньостатистичної людини сильний (суттєвий, виражений) чуттєвий потяг, з урахуванням контексту (див. іл. 3): високі підбори; одяг, що обтягує фігуру; коротка спідниця; глибоке декольте; прозорий одяг;



Іл. 3. Відверто сексуальний одяг та виражені ознаки жіночності



Іл. 4. Відверто сексуальна поза

– сексуальні пози: розсунуті ноги у жінці; сексуально вигнута спина тощо (див. іл. 5).

Далі проаналізуємо з погляду лінгвістики зміст поняття «відверто сексуальні дії».

Дія – 1. Робота, діяльність, здійснення чого-небудь. 2. Тільки мн. сукупність учинків кого-небудь [7].

Убачається, що відверто сексуальні дії – це неприхована, незамаскована, помітна для стороннього ока сукупність учинків кого-небудь, що викликає сильний чуттєвий потяг.

Чуттєвий – 1. Здійснюваний за допомогою органів чуття. || *рідко*. Те саме, що чутливий 1). || Стос. до чуття, пов'язаний із ним; душевний. Чуттєвий досвід філос. – сукупність сприйнять органами чуття, що набувається в процесі взаємодії людини із зовнішньою природою і становить основу всіх наших знань про матеріальний світ. 2. Пов'язаний із задоволенням тілесного потягу [7].

Потяг – 1. *до чого*, з інфін. Настійне прагнення до чого-небудь, сильна внутрішня потреба робити щось, бути десь. || Велика зацікавленість чим-небудь. 2. *до кого*. Посилена, непереборна схильність до кого-небудь, настійна потреба спілкуватися з певною особою. 3. псих., фізіол. Напівсвідоме, інстинктивне прагнення до чого-небудь. || Суб'єктивне переживання потреби, яке виникає незалежно від свідомості.

Нав'язливий потяг – потяг здійснювати непотрібні і навіть небезпечні дії, що супроводжується страхом або тривогою.

Статевий потяг – прагнення до статевої близькості [7].

Чуттєвий потяг – напівсвідоме, інстинктивне прагнення до чого-небудь пов'язане із задоволенням тілесного потягу [7].

Тілесний – 1. Прикм. до тіло 1). Тілесний кут мат. – частина простору, обмежена кінчною поверхнею. 2. Стос. до тіла людини або тварини і його фізичної будови; фізичний. || Який заподіюється, завдається тілу (у 2 знач.). || Власт. тілу



Іл. 5. Відверто сексуальна поза/поведінка

(у 2 знач.). 3. розм. Який має не худе, достатньої повноти тіло. 4. Жовтувато-білий із рожевим відтінком, як тіло людини.

Тілесний потяг – напівсвідоме, інстинктивне прагнення стосовно до тіла людини або його фізичної будови [7].

Ураховуючи результати лінгвістичного аналізу вказаних вище термінів, вважаємо, що з психологічного погляду відверто сексуальні дії – це: чуттєві дотики до статевих органів (до своїх та до інших людей); демонстрація дій, що асоціюються у середньостатистичної людини з проникненням у тіло сексуального характеру або імітують половий акт, або імітують інші види сексуального задоволення, зокрема орального; чуттєве роздягання; чуттєве вживання їжі, що асоціюється у середньостатистичної людини з оральним сексуальним задоволенням; позування, що у середньостатистичної людини викликає враження про його сексуальний характер, тобто таке, де метою є підкреслення сексуальності тіла.

Нині в ОНДІСЕ розробляється методика з проведення комплексної психолого-мистецтвознавчої експертизи дитячої порнографії. Предметом дослідження експерта-психолога під час проведення таких комплексних експертиз є сприйняття образів людей та їхньої поведінки за ознаками належності до дитячого віку та в контексті різного ступеню їхньої сексуальності, що містяться у відеозаписах, світлинах, малюнках тощо. Сприйняття розглядається як продукт процесу інтеріоризації образів об'єктивного світу.

Свою чергою, предметом дослідження експерта-мистецтвознавця стає художня цінність фото- та відеопродукції, яка містить ознаки дитячої порнографії та ознаки сексуалізації образів дітей.

Уважаємо, що наданий детальний аналіз словосполучень, які містяться у ст. 156⁻¹ Кримінального кодексу України, є складниками терміна «дитяча порнографія», значно розширює можливості доказування випадків неприпустимого використання дітей та знижує поріг толерантності суспільства, слідства та суду до появи дітей у неприпустимих образах та контекстах.

Перелік використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.05.2024).
2. Kloess J. A., Woodhams J., Whittle H., Grant T., Hamilton-Giachritsis C. E. The challenges of identifying and classifying child sexual abuse material. *Sexual Abuse*, 31(2), 2017. 173–196. DOI: 10.1177/1079063217724768.
3. Child pornography laws in Australia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Child_pornography_laws_in_Australia (дата звернення: 20.05.2024).
4. Child pornography laws in the Netherlands. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Child_pornography_laws_in_the_Netherlands (дата звернення: 20.05.2024).
5. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення: 20.05.2024).

6. Вставні зуби, накладні груди: що роблять з дітьми заради конкурсів краси. URL: <https://www.forumdaily.com/uk/vstavnye-zuby-nakladnaya-grud-что-delayut-s-detmi-radi-konkursov-krasoty/> (дата звернення: 20.05.2024).

7. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наука, 1970–1980. Т. 2. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 20.05.2024).

8. Великий тлумачний словник (ВТС) сучасної української мови. Київ : Перун, 2005. URL: <http://slovopedia.org.ua> (дата звернення: 20.05.2024).

9. Полюга Л. М. Словник синонімів української мови. Київ : Довіра, 2006. URL: <http://slovopedia.org.ua> (дата звернення: 20.05.2024).

References:

1. Kryminalnyy kodeks Ukrainy vid 05.04.2021 № 2341-III [Criminal Code of Ukraine dated 04/05/2001 No. 2341-III]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia 20.05.2024)

2. Kloess, J. A., Woodhams, J., Whittle, H., Grant, T., Hamilton-Giachritsis, C.E. (2017). The challenges of identifying and classifying child sexual abuse material. *Sexual Abuse*, 31(2), 173–196. doi: 10.1177/1079063217724768.

3. Child pornography laws in Australia. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Child_pornography_laws_in_Australia. The link is active on 20.05.2024.

4. Child pornography laws in the Netherlands. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Child_pornography_laws_in_Australia. The link is active on 20.05.2024.

5. Konvencija pro kiberzlochynnist vid 23.11.2021 [Convention on cybercrime dated 23.11.2001]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text Sylka aktivna na 20.05.2024.

6. Vstavni zuby, nakladni grudy: sho robliat z ditmy zarady konkursiv krasoty [False teeth, artificial breasts: what is done to children for the sake of beauty contests. website]. Retrieved from: <https://www.forumdaily.com/uk/vstavnye-zuby-nakladnaya-grud-что-delayut-s-detmi-radi-konkursov-krasoty/> (data zvernennia: 20.05.2024).

7. Slovnyk ukrainskoi movy v 11 tomah [Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes]. Kyiv: Nauka, 1970–1980. T 2. Retrieved from: <http://sum.in.ua> (data zvernennia: 20.05.2024).

8. Velykyy tлумachnyy slovnyk (VTS) suchacnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary (VTS) of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Perun, 2005. Retrieved from: <http://slovopedia.org.ua> (data zvernennia: 20.05.2024).

9. Slovnyk synonymiv ukrainskoi movy [Dictionary of synonyms of the Ukrainian language] L. M. Polyuga Kyiv: Dovira, 2006. Retrieved from: <http://slovopedia.org.ua> (data zvernennia: 20.05.2024).